

Helena Baslerová: Čeština v Rakousku a ve Vídni zvlášť...

„Čeština je pochodní, která nemůže vyhasnout.“

Čeština v Rakousku se znovu rozhořívá. Je předávána nejen našim dětem, vnukům a vnučkám, ale proniká i k těm, pro něž je zpočátku *terra incognita*. Tento tak trochu pateticky znějící úvod vlastně výstižně postihuje reálnou situaci češtiny ve Vídni.

Pro mnohé je možná následující sdělení překvapením, ale s češtinou jako vyučovacím jazykem se setkáváme ve Vídni již od druhé poloviny 18. století, a to na Vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě (Militärakademie Wiener Neustadt) a také na vídeňské Zemské stavovské akademii (Landesakademie), a to zásluhou české a uherské královny Marie Terezie. Brzy následovalo zřízení katedry českého jazyka a literatury na vídeňské univerzitě. Tyto činy osvícenské panovnice vyzdvihuje Josef Alois Hanke z Hankenštejna (1751-1806) ve svém spise *Empfehlung der böhmischen Sprache und Litteratur (Doporučení české řeči a literatury)*, Wien 1783), v němž se rovněž zmiňuje o císaři Josefu II. a jeho zámu o český jazyk.

Podrobněji se historií výuky češtiny na Vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě zabývá plukovník dr. Josef Ernst ve studii *Výuka češtiny a česká vojenská terminologie*. Autor je rodilý Rakušan bez českých kořenů, který si češtinu zvolil při výběru studia živého jazyka a dnes ji dobře ovládá.

Příkladem toho, že lze češtinu zvládnout na vysoké akademické úrovni, je univerzitní profesor Stefan Newerkla, vedoucí Institutu slavistiky na vídeňské univerzitě a současně jeden z celosvětově nejuznávanějších bohemistů. Prof. Newerkla se během svých vysokoškolských studií na vídeňské univerzitě (anglistika, amerikanistika a slavistika) rozhodl pro češtinu. Dnes se jí věnuje nejen v současné a historické podobě, ale zabývá se i příbuznými slovanskými jazyky, především slovenštinou. V řadě svých studií a přednášek ukazuje, že dějiny češtiny jsou zároveň dějinami jazykových a kulturních kontaktů s němčinou a především s Rakouskem. Jak říká, „důležitou pozici měly přitom vždy variety němčiny, kterými se mluví v Rakousku dodnes“.

Dostáváme se tak k prolínání kulturních kontaktů česko-německých (-rakouských), jež se odrážejí v obou jazykových rovinách – čeština / němčina, resp. přesněji rakouská němčina. Podle Newerkly však neznamenalo zavedení vyučování češtiny v armádě zrovnoprávnění češtiny s němčinou...

Rovněž Rakušanka dr. Christa Rothmeier dala za studií na Institutu slavistiky na vídeňské univerzitě přednost češtině před ruštinou a čeština a česká literatura si ji natolik podmanily, že je dnes uznávanou literární expertkou a překladatelkou české literatury 20. a 21. století do němčiny.

Poněkud jednodušeji se k češtině dostal historik dr. Karl Brousek. Patří totiž do společenství národnostní české menšiny, jež spoluvytvářela vídeňské/rakouské společenské klima od konce 19. století. Pro dr. Karla Brouška byla čeština rodným jazykem, v němž měl možnost se zdokonalit v jedné z tehdejších českých škol školského spolku Komenský ve Vídni.

Slibně se vyvíjející a novou Československou republikou podporovaný rozvoj českého školství a menšiny ve Vídni přetrhly dějinné události. Čeština jako mateřský jazyk „zachránila“ rakouské Čechy na konci třicátých let 20. století před narukováním do německé

armády, neboť po nástupu Hitlera k moci nesměli v německé (rakouské) armádě působit „cizinci“.

Bohužel poválečné sčítání obyvatel v Rakousku, ve kterém česká menšina v převaze uváděla jako obcovací jazyk variantu němčina/čeština, způsobilo, že se původní počet českého obyvatelstva z nějakých 50 000 propadl na pouhých 8 000. Tento nízký počet obyvatel hlásících se k češtině způsobil, že nebyly splněny podmínky vytčené Státní smlouvou (Staatsvertrag), což negativně ovlivnilo další rozvoj češtiny a českého školství nejen ve Vídni, ale v celém Rakousku. Z původních několika českých škol (mateřských, základních i středních) zůstala zachována pouze jedna mateřská škola a jedna Volks- a Hauptschule. Až od roku 2000 existuje ve Vídni gymnázium II. stupně (Oberstufen Realgymnasium), kde je však v češtině vyučován pouze předmět český jazyk a několik vedlejších předmětů.

Odpověď na obecnou otázku, z jakého důvodu se lidé, resp. děti a mládež, v zahraničí učí češtinu, je v podstatě jednoduchá a platí i pro příslušníky národnostní menšiny ve Vídni. Jedná se většinou o „vlastence“ v tom nejlepším slova smyslu, kteří mají ve Vídni jedinečnou možnost posílat své děti nebo vnuky do české školy. Zda si děti češtinu v německém jazykovém prostředí dále udrží, záleží na tom, jestli ji budou moci nadále využívat v praktickém životě, někdy na tom, zda k ní dostatečně přilnuly, a často i na náhodě. Není výjimkou, že se v dospělosti vrací k češtině z praktických důvodů, ale velkou roli hraje často i jakýsi „nacionální“ sentiment.

Udržet češtinu jako komunikační prostředek v rodině rodilých Čechů je pochopitelně daleko jednodušší než ve smíšených manželstvích, kde je nevyhnutelnou nutností mluvit ve většině případů rakouskou němčinou. Ale i v takových rodinách se může čeština udržet. Můj vlastní syn je toho zdárným příkladem. V rodinách usedlých vídeňských Čechů se mluví oběma jazyky: pokud je „tématem“ rodina, mluví se česky, jinak se přechází do němčiny. V tomto kontextu není bez zajímavosti, že někteří příchozí z emigrační vlny po roce 1968, kteří se dnes hlásí k české národnostní menšině, litují toho, že své děti nenaučili pořádně česky.

Před nedávnem jeden z rakouských ministrů v mediálním vystoupení nabádal rodiče přistěhovalců, aby se svými dětmi doma mluvili pouze německy. Nedovedu si představit, jakou němčinu se tyto děti naučí, když jejich rodiče jsou schopni vyjadřovat se pouze s pomocí infinitivu („já pracovat“), nebo neovládají němčinu vůbec. Podobný přístup bohužel zanechal své stopy i v české menšině: před lety, kdy se tyto „moudrosti“ propagovaly snad ještě vehementněji a kdejaký „odborník“ dokazoval, že se má na dítě mluvit pouze jednou řečí, jinak se z něho stane poloviční analfabet, který řádně žádný jazyk nezvládne, se mnozí rodiče rozhodli rezignovat na češtinu a raději na své potomky mluvili lámanou němčinou. Výsledky si asi dokážete představit...

Nemusím asi zdůrazňovat, že se do němčiny, a tím spíše i do vídeňské češtiny, hrnou anglicismy a že česky mluvící mládež ve Vídni se vyjadřuje pro člověka mého stáří v nepochopitelných zkratkách a novotvarech. Dnešní mládež si již neposílá zprávy, ale smsuje a používá pro mě „tajemnou“ symboliku.

Pro českou komunitu ve Vídni je dále typické obohacování češtiny o novotvary, většinou o doslovné překlady z němčiny do češtiny. Uvedu jeden příklad: uměle vytvořený výraz z oblasti rakouské politologické terminologie pro národnostní menšinu zní v doslovném překladu „národnostní skupina“, což je slovo, které jsem před deseti lety užívala i já. Později jsem toto označení korigovala, ale zjistila jsem, že se nadále v příslušném diskursu udržuje, snad z neznalosti referentů, kteří stejně jako já sáhli po doslovném překladu. Můj syn

například vytvořil (někteří by řekli „vykreoval“) ve svých čtyřech letech slovo „orlinka“ (z německého „das Ohr“, „ucho“), které později přetvořil na „ušnice“ – mínil tím náušnici.

I my se přistihneme, že v mluvené řeči použijeme německý výraz, když je kratší a výstižnější, takže ubránit se germanismům není nikterak snadné. Když chce člověk narozený ve Vídni něco dobře a perfektně vyjádřit, volí němčinu, my příchozí z Čech, pokud je to možné, ještě volíme češtinu. Absolventi české školy používají jazyk podle komunity, ve které se nacházejí: česky mluví ve společnosti Čechů, slovensky mezi Slováky, při hovoru Čechů se Slováky a naopak si někdy vypomáhají němčinou, v domácím rakouském prostředí je pochopitelně komunikačním prostředkem němčina.

Je třeba zdůraznit, že se o češtinu stále více zajímají i rakouští spoluobčané, a to nejen ti, kteří se jí profesionálně zabývají, neobejdou se bez ní při svém povolání, nebo žijí v příhraničí. Uvedu jeden příklad z praxe: Kulturní klub Čechů a Slováků v Rakousku promítá – příští rok v červnu tomu bude již dvacet let – na českém velvyslanectví ve Vídni, později také ve spolupráci s tamějším Českým centrem, české filmy s německými či anglickými titulky. Osobně znám několik diváků, které český film natolik motivoval, že se začali nejen zajímat o Českou republiku, ale naučili se i česky.

Udržení českého jazyka napomáhá poslech českého rádia a příjem české televize, i když s registračními obtížemi. Rakouská strana přispívá jednou za dva měsíce cca. půlhodinovým společným vysíláním rakouské televize v českém a slovenském jazyce (ORF 2) a pětadvacetiminutovým rozhlasovými pořady Rádio Dráček & Vídeňské rozhledy, Dráček News a Rádio Comenius na vlně 1476 MHz v českém jazyce. Důležitou roli hraje rovněž krajský tisk: měsíčník Kulturní klub šíří mezi rakouskými krajany díky špičkové jazykové redakci češtinu na spisovné úrovni srovnatelné s domácí českou produkcí, o totéž se snaží čtrnáctideník Vídeňské svobodné listy. S mluvenou češtinou se lze ve Vídni setkat i na divadelních představeních ochotnického spolku Vlastenecká Omladina (dvakrát až čtyřikrát ročně), resp. na pohostinských představeních profesionálních pražských souborů, které do Vídně zve spolek KontaktForum, na vystoupeních dalších českých, většinou ochotnických divadel a při akcích vídeňského Amatérského literárního kroužku.

Pokud vídeňský Čech neudrží intenzivní kontakty s „vlastí“, nejlépe formou častých cest, pak mu chybí zvuková podoba současné moderní i módní češtiny a jeho jazyk stárne. Pak, odpoután od mateřštiny, velmi často „obohacuje“ svou češtinu novými kreacemi, je silně ovlivněn rakouským prostředím, v němž žije a komunikuje.

Nemusím snad ani zdůrazňovat fakt, že život a vývoj češtiny v Rakousku je ovlivňován i přílivem českých občanů, studentů či migrantů, kterých ale v posledních letech v celkovém měřítku ubývá.

Na závěr některá fakta k výuce češtiny v Rakousku.

Český jazyk a literaturu na akademické úrovni ve Vídni přináší:

- Vídeňská univerzita – Institut slavistiky;
- Jazykový institut rakouského ministerstva obrany;
- WU – Vysoká škola ekonomická (do roku 2015, pak bude čeština nahrazena slovenštinou);
- BOKU – Vysoká škola zemědělská (specializované jazykové kurzy);
- Sprachenzentrum der Universität Wien – Jazykové centrum univerzity Vídeň.

Čeština se již 142 let vyučuje na privátní škole Školského spolku Komenský, a to na těchto stupních:

- mateřská škola (v jazyce českém, slovenském a maďarském);
- obecná a hlavní – bilingvní škola (dvojazyčné vyučování v češtině a němčině, resp. slovenštině);
- druhý stupeň rakouského gymnázia (výuka v českém jazyce i v dalších vedlejších předmětech).

Mateřská škola je dotována z příspěvků Spolkového kancléřství pro českou národnostní menšinu. Učitelé jsou placeni rakouským státem, škola je podporována i městem Vídní. Podpory se jí dostává rovněž z Československého ústavu zahraničního a z Ministerstva zahraničí ČR. Dne 21. července 2014 souhlasila vláda České republiky s poskytnutím finančních příspěvků pro českou školu ve Vídni ve výši dvou milionů Kč pro letošní rok.

Další pedagogickým centrem s výukou češtiny ve Vídni je Česká škola bez hranic a spolek ProLingua, které se nacházejí stejně jako výše uvedená škola Komenský ve 3. vídeňském okrese. Starají se o „předávání“ češtiny dětem již od narození. Jejich náplní je vzdělávání dětí v českém jazyce, přičemž jim jsou v tomto jazyce předávány i informace vlastivědné, přírodovědné, dějepisné atd. Děti, které se vracejí z rakouské školy do České republiky, sice česky mluví, ale mají velké nedostatky v odborné terminologii, např. se neorientují v základních českých matematických výrazech a chybí jim i základní vědomosti z českého dějepisu, vlastivědy atd.

V rámci programu Sprachschule/Aktiv Wien (Aktivní vídeňská jazyková škola) se čeština vyučuje na pěti dalších vídeňských školách různého typu:

- VS 2, Wehlistraße 178, 1020 Wien;
- VS 9, Währinger Straße 43, 1090 Wien;
- VS 15, Goldschlagstraße 14-16, 1150 Wien;
- PTS, Pernerstorfergasse 30, 1100 Wien (Polytechnische);
- KMS 2, Pazmanitengasse 26, 1020 Wien (Kooperativen Mittelschule mit neusprachlichem Schwerpunkt).

Výuku češtiny ve Vídni zprostředkují i další instituce, např.:

- European Middle School (EMS);
- VHS – Lidové vysoké školy (kurzy na 23 místech ve Vídni);
- různé jazykové školy: WIFI, Humboldt, Ahoj Evropa neu.

V neposlední řadě můžeme jmenovat výuku češtiny ve vídeňském Českém centru a řadu privátních učitelů a lektorů češtiny, kteří jsou případným zájemcům na požádání k dispozici

Spolková země Dolní Rakousko nabízí:

- **Sprachofensive NO** – Dolnorakouskou jazykovou ofenzívu, která probíhá již od roku 2003. Od jejího počátku se zúčastnilo výuky sousedních jazyků (tedy i češtiny) v rámci nepovinného volitelného či maturitního předmětu na školách přes 35 000 žáků a více než 15 000 dětí se hravou formou seznamuje s češtinou, slovenštinou a maďarštinou ve více než 100 mateřských školách. Český jazyk se každý školní rok učí přibližně 2 700 žáků.
- **Sprachkompetenz.Zentrum** – Jazykové kompetenční centrum při Dolnorakouské zemské akademii se sídlem v Deutsch-Wagramu, které od roku 2006 poskytuje informace o jazykových nabídkách a koordinuje inovativní jazykové projekty se zaměřením na sousední jazyky (češtinu a slovenštinu). Centrum vydalo různé jazykové učebnice pro základní školu se zaměřením na cizince (*Čeština, Slovenčina*). Pro potřeby jazykového vzdělávání dospělých vyšla řada jazykových německo-českých průvodců, zaměřených na různé obory (turismus,

hospodářství, zdravotnictví, bezpečnostní sektor apod.). Značnou oblibu si získal zejména německo-česko-slovenský jazykový průvodce k tématu příroda.

Stejnou jazykovou „ofenzívu“ nabízí i příhraniční Horní Rakousko. Z tohoto přehledu je zřejmé, že čeština v Horním i Dolním Rakousku a zejména ve Vídni stojí na pevných základech a že je na každém z nás, zda ji pro své děti a vnuky zachováme.